

investigation of crimes. Defined organizational problems tactical use of special knowledge and ways of solving them.

Keywords: expertise, criminal justice, electronic document examination, computer technology, criminal group.

УДК 343.116

Л.В. Мединська

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри трудового,
екологічного, земельного та
аграрного права Івано-
Франківського факультету
Національного університету
«Одеська юридична академія»

ОКРЕМІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ КАСАЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ

Проведення в суді касаційної інстанції є самостійною стадією кримінального провадження та наступним після апеляції видом перегляду судових рішень, а також додатковою гарантією права особи на захист. У вітчизняній процесуальній науці інституту касації є малодослідженим. Аналіз окремих аспектів касаційного перегляду судових рішень можна зустріти в працях Р. Куйбіди, Л. Лобойка, В. Маляренка, Г. Омеляненко, В. Шишкіна та інших, однак з врахуванням нових положень нового КПК України особливості перегляду судових рішень в суді касаційної інстанції потребують додаткового дослідження. Враховуючи зазначене, метою статті є дослідження сутності та особливостей касаційного провадження в Україні.

В широкому розумінні касаційне провадження (касація) (лат. cassatio – «скасування, знищення») полягає у перевірці вищестоящим судом законності судових рішень нижчестоящих судів, які набрали законної

сили.

Перегляд судових рішень в касаційному порядку притаманний правовим системам континентального права, в яких домінуючим джерелом права є нормативні акти, при застосуванні положень яких на практиці об'єктивно виникають ускладнення з їх правильним та однаковим тлумаченням. У країнах, які утворюють так звану «англосаксонську правову сім'ю» касація формально не виділена. У таких країнах система перегляду судових рішень має значні особливості, обумовлені організацією судової влади, а касацію фактично замінює повторна (остаточна) апеляція.

Інститут касації виник у Франції в XVIII ст., який в результаті тривалого практичного розвитку набув ознак «чистої» та «змішаної» касації. Засновницею «чистої» форми інституту касації традиційно вважають Францію, а взірцем для інших держав у питанні побудови «змішаної» форми касації – Німеччину [1]

«Чиста» форма касації полягає у розгляді судом касаційної інстанції справи за скаргою учасників судового провадження щодо правильності застосування закону нижчестоящими судами та винесення рішення, яким скарга може бути відхилена чи задоволена і, як наслідок, рішення попереднього суду скасоване. Суть «змішаної» форми касації полягає у поєднанні функцій касації з функцією апеляції, а саме: перевірка кримінальної справи в повному обсязі, причому із проведенням судового слідства та можливість зміни рішення без повернення справи до нижчестоящего суду [2, с. 345-346]

З 1864 р. французький варіант касаційного провадження запроваджений в Російській імперії, а відповідно і на значній території України. За Статутом кримінального судочинства 1864 року касаційному оскарженню підлягали остаточні судові рішення – вироки, винесені судом присяжних. Якщо в апеляційному суді справа розглядалась по суті в оскаржуваній її частині, то касаційна інстанція перевіряла законність вироку лише з точки зору правильності застосування матеріального і процесуального закону. Однак такий порядок перегляду судових рішень проіснував лише до 1918 р.

Для радянського кримінального процесу неприйнятною була «чиста

касація» [3, с.14–15]. У зв'язку з тим, що у радянський період інститут апеляції припинив своє існування, було запроваджено інститут касації, який відрізнявся від однойменного інституту європейського процесуального права. За КПК УРСР 1927 р. та КПК УРСР 1960 р. касація фактично являла собою форму оскарження, яка поєднувала перевірку як дотримання норм закону, так і правильності рішення суду першої інстанції по суті. За відсутності апеляції при перегляді судового рішення в касаційному порядку, суд другої (касаційної) інстанції не мав права проводити судові слідство і давати судові доручення про проведення слідчих дій. При необхідності їх проведення, судові рішення скасовувалося з направленням справи на нове розслідування чи новий судовий розгляд. Тобто, у радянський період у кримінальному процесі касаційне оскарження і перегляд фактично поєднували у собі як риси класичної касації, так і деякі апеляційні елементи.

Ситуація змінилась після прийняття від 21 червня 2001 року змін та доповнень до КПК України 1960 р., якими запроваджено апеляційну та касаційну процедури перегляду судових рішень (замість, відповідно, касаційної та наглядової).

Сьогодні основним завданням касаційного перегляду судових рішень є не лише вирішення конкретної справи, а й забезпечення однакового застосування норм права усіма судами в державі. Рішення суду касаційної інстанції має орієнтувати практику всіх судів, що розглядають кримінальні справи.

Зазначене завдання обумовлює необхідність єдності касаційної інстанції в державі. Відповідно до Закону України «Про судоустрій та статус суддів» та Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. компетенцією перегляду судових рішень по кримінальних справах у касаційному порядку наділений Вищий спеціалізований суд з розгляду цивільних і кримінальних справ (ВССУ), а точніше його судова палата у кримінальних справах.

Переглядаючи судові рішення в касаційному порядку, суд касаційної інстанції зобов'язаний не допустити виконання незаконних судових рішень суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку

та судових рішень суду апеляційної інстанції та забезпечити виправлення допущених ними помилок. В цьому виражається захист особи від незаконного засудження або ж, навпаки, від уникнення осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, від покарання.

Відповідно до ст. 424 КПК України у касаційному порядку можуть бути оскаржені вирoki суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку; ухвали суду першої інстанції про застосування або відмову в застосуванні примусових заходів медичного чи виховного характеру; судові рішення суду апеляційної інстанції, які ухвалені за результатами розгляду апеляційної скарги на вирок або ухвалу суду першої інстанції; ухвали суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку та ухвали суду апеляційної інстанції, якщо вони перешкоджають подальшому кримінальному провадженню. До таких ухвал належать: ухвала про закриття кримінального провадження; ухвала про повернення обвинувального акта чи клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру; ухвала про повернення апеляційної скарги, ухвала про відмову у відкритті апеляційного провадження, ухвала про закриття апеляційного провадження [4].

Не підлягають касаційному оскарженню ухвала слідчого судді після її перегляду в апеляційному порядку та ухвала суду апеляційної інстанції за результатами розгляду апеляційної скарги на таку ухвалу (ч. 4 ст. 424 КПК України).

КПК України також визначає коло осіб, які вправі оскаржити зазначені вище судові рішення в касаційному порядку, та межі такого оскарження (ст. 425). Так, правом на касаційне оскарження наділені засуджений, виправданий, його законний представник чи захисник, підозрюваний, обвинувачений, його законний представник чи захисник, прокурор, потерпілий, цивільний позивач та цивільний відповідає, їхні представники.

Окрім зазначених суб'єктів, законодавець відносить підозрюваного до осіб, які вправі оскаржувати судові рішення в касаційному порядку. Така позиція потребує уточнення. Так, підозрюваним є особа, якій повідомлено про підозру, або особа, яка затримана за підозрою у

вчиненні кримінального правопорушення. В такому статусі вона перебуває до моменту складення, затвердження та направлення до суду обвинувального акту. Підозрюваний вправі оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора, в тому числі постанову про закриття кримінального провадження до слідчого судді, який за новим КПК України повинен здійснювати судовий контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, зокрема на стадії досудового розслідування. Оскарження ухвал слідчого судді допускається в апеляційному порядку. Касаційному ж перегляду ухвали слідчого судді після їх оскарження в апеляційному порядку не допускаються (ч.4 ст. 424 КПК України). Тому, виходячи з аналізу процесуального закону, підозрюваний не може бути суб'єктом касаційного оскарження судових рішень

Окремо слід зазначити, що право на подання касаційної скарги має не лише прокурор, який затверджував обвинувальний акт чи клопотання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, підтримував у суді державне обвинувачення, а й службові особи органів прокуратури вищого рівня, незалежно від участі в судовому провадженні: Генеральний прокурор України, прокурори Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя і прирівняні до них прокурори, їх заступники (ч.4 ст. 36 КПК України).

Право на касаційне оскарження учасники судового провадження реалізують через подання належним чином оформленої касаційної скарги, яка складається в письмовій формі та подається безпосередньо до суду касаційної інстанції. Суд касаційної інстанції переглядає судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій лише у межах касаційної скарги. Вийти за межі касаційних вимог суд може лише тоді, якщо цим не погіршується становище засудженого, виправданого чи особи, стосовно якої вирішувалось питання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру. За загальним правилом, переглядаючи судові рішення у касаційному порядку, суд не вправі застосувати закон про більш тяжке кримінальне правопорушення чи суворіше покарання (ч.1 ст. 437 КПК України). Водночас, якщо у

касаційній скарзі прокурора, потерпілого чи його представника обґрунтовується необхідність застосувати закон про більш тяжке кримінальне правопорушення чи суворіше покарання або інший спосіб погіршити становище засудженого, суд касаційної інстанції може скасувати обвинувальний вирок, постановлений судом першої чи апеляційної інстанції, ухвалу суду апеляційної інстанції щодо вироку суду першої інстанції. Виправдувальний вирок також може бути скасований судом касаційної інстанції лише на підставі касаційної скарги прокурора, потерпілого чи його представника, а також на підставі касаційної скарги виправданого з мотивів його виправдання.

Як зазначалось вище, касаційна скарга надсилається безпосередньо до Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ. Перегляд судових рішень у касаційному порядку здійснюється колегіально судом у складі не менше трьох професійних суддів (ч. 5 ст. 31 КПК України). Таке формулювання означає, що у касаційному порядку можливий розгляд судових рішень і у більшому кількісному складі суддів. Зокрема, відповідно до ч. 9 ст. 31 КПК України перегляд судових рішень в касаційному порядку стосовно службових осіб, які займають особливо відповідальне становище (Президент України, Голова Верховної Ради України та його заступники, голови постійних комісій Верховної Ради України та їх заступники, народні депутати України, Прем'єр-міністр України, члени Кабінету Міністрів України, Голова та члени Конституційного Суду України, Голова та судді Верховного Суду України, Голова та судді вищого спеціалізованого суду України, Генеральний прокурор України та його заступники) та осіб, посади яких віднесені до першої категорії посад державних службовців здійснюється колегіально судом у складі семи професійних суддів, які мають стаж роботи на посаді судді не менше десяти років. Як видається, формулювання ч. 5 ст. 31 КПК України «не менше трьох професійних суддів» не є вдалим. Кількісний склад суду повинен бути чітко визначений законодавцем як це мало місце у ст. 17 КПК 1960 р. (розгляд справи у касаційному порядку здійснювався трьома суддями). Водночас, як показує судова практика, касаційний перегляд судових рішень за чинним КПК України відбувається у складі трьох професійних суддів.

Розглянувши касаційну скаргу, колегія суддів ухвалює одне із таких рішень: 1) залишає судові рішення без змін, а касаційну скаргу – без задоволення; 2) скасовує судові рішення і призначає новий розгляд у суді першої чи апеляційної інстанції; 3) скасовує судові рішення і закриває кримінальне провадження; 4) змінює судові рішення.

Суд касаційної інстанції залишає судові рішення, яке оскаржувалось у касаційному порядку, без змін у разі, якщо воно є законним та обґрунтованим, тобто відсутні порушення норм матеріального та процесуального права при його постановленні нижчестоящими судами.

Залежно від характеру порушень закону, суд касаційної інстанції вправі скасувати судові рішення і призначити новий судовий розгляд чи змінити його. Для цього КПК України визначає систему підстав, кожна з яких має свою специфіку. Такими підставами є: 1) істотне порушення вимог кримінального процесуального закону; 2) неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність; 3) невідповідність призначеного покарання тяжкості кримінального правопорушення та особі засудженого (ч.1 ст. 438 КПК України).

Істотні порушення вимог кримінального процесуального закону це такі порушення КПК України, які перешкодили чи могли перешкодити суду ухвалити законне та обґрунтоване судове рішення. Закон виділяє низку порушень, які визнаються істотними, зокрема: якщо судове рішення ухвалено незаконним складом суду; якщо судове провадження здійснено за відсутності обвинуваченого, прокурора, захисника, крім випадку спрощеного судового провадження або ж, якщо їх участь не є обов'язковою; якщо судове провадження здійснено за відсутності потерпілого, якого належним чином не повідомили про дату, час і місце судового засідання; якщо порушено правила підсудності; якщо в матеріалах провадження відсутній журнал судового засідання або технічний носій інформації, на якому зафіксовано судове провадження в суді першої інстанції. В той же час суд касаційної інстанції не вправі скасувати виправдувальний вирок, ухвалу про відмову у застосуванні примусових заходів медичного або виховного характеру, ухвалу про закриття кримінального провадження лише з мотивів істотного

порушення прав обвинуваченого або особи, стосовно якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру (ч.3 ст. 438 КПК України).

Неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність має місце тоді, коли суд, рішення якого оскаржується, не застосував закон, який підлягає застосуванню, або ж навпаки застосував закон, який не підлягає застосуванню; здійснив неправильне тлумачення закону, яке суперечить його точному змісту чи призначив більш суворе покарання, ніж передбачено відповідною статтею (частиною статті) закону України про кримінальну відповідальність.

Невідповідність призначеного покарання тяжкості кримінального правопорушення та особі засудженого означає, що суд призначив покарання, яке хоч і не виходить за межі, встановлені відповідною статтею (частиною статті) закону України про кримінальну відповідальність, але за своїм видом чи розміром є явно несправедливим через м'якість або через суворість. Слід зазначити, що у 2012 році, році судом касаційної інстанції було скасовано вироки з направленням справи на новий розгляд на підставі невідповідності призначеного покарання тяжкості злочину та особі засудженого стосовно 367 осіб. Вказана підстава стосується несправедливості покарання, тобто кваліфікація вчиненого особою діяння є правильною, покарання призначене в межах санкції статті, але в той же час покарання є несправедливим: надто суворим, або ж надто м'яким [5, с.402]. Як видається, суд призначає покарання індивідуально, враховуючи цілу низку обставин, які впливають на його вид і розмір і нічим не визначено, де є та межа відповідності, якою має користуватися суд, призначаючи покарання. Тому на практиці досить часто мають місце ситуації, коли за вчинення одного й того ж діяння особи, які притягаються до відповідальності будуть нести різні покарання.

В разі скасування судом касаційної інстанції судових рішень справа передається для нового розгляду у суд першої чи апеляційної інстанції. При цьому судове провадження здійснюється в іншому складі суду. Вказівки колегії суддів суду касаційної інстанції є обов'язковими для суду першої чи апеляційної інстанції при новому розгляді [6, с.92].

Суд касаційної інстанції вправі скасувати судові рішення та закрити кримінальне провадження, якщо є обставини, передбачені ст. 284 КПК України. Зокрема, це: смерть обвинуваченого, засудженого, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого; існування вироку по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню; звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Не скасовуючи судові рішення, суд касаційної інстанції може його змінити. Так, судові рішення може бути змінено у разі, якщо помилки, допущені судом першої або апеляційної інстанції, можуть бути усунені без скасування судового рішення, не змінюючи його суті. Також пом'якшення міри призначеного покарання є підставою для зміни судового рішення. У будь-якому випадку, зміна судового рішення не повинна погіршувати правове становище засудженого чи виправданого.

З усіх процесуальних питань колегія суддів суду касаційної інстанції постановляє ухвали, які є актами правосуддя. Ухвала суду касаційної інстанції постановляється в нарадчій кімнаті, підписується всім складом суду та повинна бути законною, мотивованою та обґрунтованою. Закон передбачає право судді на окрему думку, яка викладається письмово у нарадчій кімнаті і приєднується до справи.

Враховуючи проведений аналіз стадії перегляду судових рішень в касаційному порядку, можна виділити такі її характерні риси:

1. Стадія касаційного перегляду судових рішень є факультативною стадією кримінального провадження, оскільки право на касаційне оскарження судових рішень є диспозитивним правом учасників судового провадження.

2. Перегляд судових рішень в касаційному порядку здійснюється в межах касаційної скарги та виражається у перевірці правильності застосування судами першої та апеляційної інстанцій норм матеріального та процесуального права. Тобто перегляд судових рішень в касаційному порядку стосується лише питань права, а не факту як це має місце в апеляційному провадженні.

3. Суд касаційної інстанції не має права досліджувати докази, встановлювати та визнавати доведеними обставини, що не були встановлені в оскаржуваному судовому рішенні, вирішувати питання про достовірність того чи іншого доказу.

4. При перегляді судових рішень в касаційному порядку недопустимим є погіршення правового становища виправданого та засудженого. Суд вправі скасувати обвинувальний вирок, ухвалений судом першої чи апеляційної інстанції у зв'язку з необхідністю застосувати закон про більш тяжке кримінальне правопорушення чи суворіше покарання лише у разі, якщо з цих підстав подав касаційну скаргу прокурор, потерпілий чи його представник.

5. Можливість письмового касаційного провадження, тобто ухвалення судом касаційної інстанції судового рішення за відсутності учасників судового провадження, якщо останні заявили попередньо про це клопотання

6. Судові рішення суду касаційної інстанції є обов'язковими для виконання нижчестоящими судами. Скасовуючи судові рішення, суд касаційної інстанції вправі вказати на допущені судом нижчого рівня порушення закону, причини, які до них призвели, і засоби їх усунення при новому судовому розгляді справи.

Таким чином, стадія перегляду судових рішень в касаційному порядку – це самостійна стадія кримінального провадження, яка виражається у перевірці судом касаційної інстанції правильності застосування судами першої та апеляційної інстанцій норм матеріального та процесуального права у відповідності до належним чином поданої та оформленої учасниками судового провадження касаційної скарги.

Література

1. Сірий М. Система перегляду судових рішень в Україні: погляд у майбутнє / М. Сірий // Юридичний журнал. – 2003. – №3 – [Електронний ресурс] // Режим доступу до журналу:

<http://www.justinian.com.ua/article.php?id=18>.

2. Лобойко Л.М. Кримінально-процесуальне право: підруч. / Л.М. Лобойко – К.: Істина, 2008. – 488 с.

3. Гродзинский М.М. Кассационное и надзорное производство в советском уголовном процессе / Гродзинский М.М. – М.: Изд. «Юрид. лит.». – 1953 – 231 с.

4. Кримінально-процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-17: [Електронний ресурс]. // Режим доступу:
<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

5. Кримінальний процес України: підруч. для студ. спец. вищих закладів освіти / [Грошевий Ю.М., Мірошниченко Т.М., Хоматов Ю.В. і ін.] – Х.: Право, 2000.– 296 с.

6. Омельяненко Г. Поняття, суть і форми перегляду вироків, постанов і ухвал суду в кримінальних справах / Г. Омельяненко // Право України. – 2003.– №10.– С.90-94.

Анотація

Мединська Л.В. Окремі аспекти кримінального провадження в суді касаційної інстанції. – Стаття.

У статті аналізуються особливості стадії перегляду судових рішень в касаційному порядку, визначаються її ознаки та поняття. Звертається увага на окремі недоліки положень процесуального закону що регламентують провадження в суді касаційної інстанції.

Ключові слова: перегляд судових рішень, касаційне провадження, суд касаційної інстанції.

Аннотация

Медынская Л.В. Отдельные аспекты уголовного производства в суде кассационной инстанции. – Статья.

В статье анализируются особенности стадии пересмотра судебных решений в кассационном порядке, определяются ее признаки и понятие. Обращается внимание на отдельные недостатки положений процессуального закона, регламентирующих производство в суде кассационной инстанции.

Ключевые слова: пересмотр судебных решений, кассационное производство, суд кассационной инстанции.

Summary

Medynska L.V. Certain aspects of criminal process in court of cassation. – Article.

In the article peculiarities of the cassational stage of reviewing of courts' decisions are analyzed, its features and notion are defined. The author draws attention to some defects of the procedural law, which regulates the proceedings in the cassational court.

Key words: review of court decisions, cassational proceeding, cassational court.

